

змістовно організувати процес спілкування з дитиною і нормалізувати хід формування її особистості.

Таким чином, емоційне неблагополуччя, пов'язане з труднощами в спілкуванні, може призводити до різних типів поведінки. Чим сильніше емоційне неблагополуччя дитини, тим більше можливість виникнення ситуацій, які викликають труднощі взаємодії її з оточуючим світом. Дошкільник стає малоконтактним, тривожним, переживає різноманітні стійкі страхи; має неадекватну самооцінку, проявляє негативізм та агресивність у спілкуванні з оточуючими. У ряді випадків реакція на травматичну ситуацію може закріплюватися і формувати стійку негативну поведінку, що призводить до серйозних порушень у взаємодії дитини з навколишнім світом.

Список використаних джерел:

1. Айзина Ю. В. Диагностика и коррекция эмоционально-волевой сферы детей из неблагополучных семей: автореферат дис ... канд. психол. наук: 19.00.07/Айзина С.Г. – М., 2002. – 17с.
2. Анохина И. А. Условия обеспечения социально-эмоционального благополучия детей в ДОУ / И. А. Анохина // Начальная школа: Плюс до и после. – 2013. – № 6. – С. 3–11.
3. Бадулина О.И. Педагогические основы эмоционального благополучия дошкольников: автореферат диссертации... канд. пед. наук 13.00.01 /О.И. Бадулина – М., 1998. – 24с.
4. Бреслав Г.М. Проблемы эмоциональной регуляции общения у дошкольников /Г.М.Бреслав / Вопросы психологии. - 1984. – №3. – С. 53–59.
5. Галинська Н. Емоційні прояви дітей старшого дошкільного віку / Наталія Галинська // Психолог. – 2009. – №34. – С. 5–7.
6. Миланич Ю.М. Психологическая коррекция эмоциональных нарушений у детей дошкольного возраста: автореферат дис.....канд. психол. наук 19.00.07 /Ю.М. Миланич – СПб.,1998. – 17с.
7. Филиппова Г.Г. Эмоциональное благополучие ребенка к проблеме определения понятия /Г.Г. Филиппова //Перинатальная психология и психология родительства. – 2004. – №3. – С. 1– 22.

Пасічніченко А.В.

*кандидат психологічних наук, доцент
кафедри початкової і дошкільної освіти*

ПНПУ імені В.Г. Короленка

Ковалевська Н.В.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри початкової і дошкільної освіти
ПНПУ імені В.Г. Короленка*

ДИТЯЧА АГРЕСИВНІСТЬ: ПРОЯВИ ТА ПРИЧИНИ

В статті розглядаються специфічні особливості агресивного поведіння у дітей. Визначені основні прояви і причини його виникнення.

Поширення агресії та насильства в суспільстві стало, на жаль, однією з найактуальніших проблем сучасності. Важливість її вивчення зумовлюється тим, що сучасна соціалізація не стримує, а навпаки, певною мірою стимулює прояви агресії. З усього кола проблем людської агресії та агресивності найважливішою можна вважати проблему агресії серед молоді, особливо серед дітей.

Практика засвідчує: майже в кожній групі дитячого садка зустрічається хоча б одна дитина з ознаками агресивної поведінки. Вона нападає на останніх дітей, обзиває, б'є їх, забирає і ламає іграшки, навмисно використовує нецензурні вислови, стає джерелом смутку вихователів та батьків. Таку дитину дуже важко прийняти такою, якою вона є, а ще складніше зрозуміти.

Вибір дошкільного віку в дослідженні обумовлений тим, що саме в цей період можливо побачити і, на початкових етапах розвитку, виправити неприйнятну поведінку та закріпити у сталу звичку форми прийнятної поведінки та способи коректного вираження своєї негативної енергії.

Нині тема агресії постійно перебуває у полі зору багатьох психологів, вчених і практиків. З'ясуванню різноманітних аспектів проблеми присвячено велику кількість робіт і у наш час. Зокрема, вивчалось питання профілактики агресивності дітей (Білоус Т., Захаров А., Латос М., Лящук Л., Мендзіяк К., Рептух Н., Філімончук А., Хоменко Г.) досліджувалися причини виникнення агресії у дітей

(Захожа Л., Лящук Л., Пасечник Л., Рептух Н., Філімончук А., Хоменко Г.), розвиток емоційного світу дітей та навички звільнення від негативних емоцій та почуттів (Беляєва О., Борисова Н., Гріб О., Рогов І.), прояви агресії у дітей (Аландаренко Ю., Білоус Т., Пасечник Л., Прищепка Т.), корекційна робота з дітьми з високим рівнем агресивності (Журов В., Любащенко Т., Лящук Л., Севаятьянова Т., Хоменко Г.).

Але незважаючи на велику кількість публікацій присвячених даній проблемі, проблема агресивності дітей саме дошкільного віку розглядалася недостатньо.

Слово агресія походить від латинського «*aggredi*», що означає «нападати». Воно відвіку існує в європейських мовах, проте, значення йому надавалося не завжди однакове. До початку ХІХ століття агресивним вважалася будь-яка активна поведінка, як доброзичлива, так і ворожа. Пізніше, значення цього слова змінилося, стало вужчим. Під агресією стали розуміти ворожу поведінку відносно навколишніх людей.

Р. Берон, Д. Річардсон та ін. вважають, що агресія, в якій би формі вона не виявлялася, є поведінкою, направленою на спричинення шкоди або збитку іншій живій істоті, що має всі підстави уникати подібного поводження з собою. Дане комплексне визначення включає наступні положення: агресія обов'язково має на увазі навмисне, цілеспрямоване спричинення шкоди жертві; як агресія може розглядатися тільки така поведінка, яка має на увазі спричинення шкоди або збитку живим організмам; жертви повинні володіти мотивацією уникнення подібного поводження з собою.

Агресія – мотивована деструктивна поведінка, що суперечить нормам і правилам співіснування людей в суспільстві.

«Характеризується афективними переживаннями (гнів, злість), намаганням заподіяти іншому травму (фізично чи морально)». [3, 14].

Агресія, за визначенням Пасечник Л. [5], - це специфічна форма деструктивної поведінки, яка характеризується завданням шкоди предмету або предметам, людині чи групі людей.

На думку Прищепи Т. [6], агресія - це енергія подолання, боротьби, відстоювання своїх прав та інтересів. Ця сила необхідна дитині для того, щоб досягти своєї мети, протистояти перешкодам. Небажаною є не сама агресія, а неприйнятні форми її прояву: звичка кричати, ображати, битися. Тому завданням виховання дитини є не усунути її агресію, а навчити адекватно проявляти свої негативні почуття: гнів, обурення, неприйняття.

За визначенням Хоменко Г. [7], агресія (лат. - напад) - це мотивована деструктивна поведінка, яка суперечить нормам і правилам існування людей у суспільстві, завдає об'єктам нападу (живим і неживим) шкоди - фізичної і моральної (негативні переживання, стан напруження, страху, пригніченості тощо).

Причинами агресивності дітей, як показали ряд досліджень (Іванова В., Колосова С., Лебедева Л., Лящук Л. , Смирнова О. та ін.), можуть бути:

- соматичні захворювання;
- родинне виховання;
- поганий психологічний клімат у сім'ї;
- характер покарань;
- різні страхи;
- пережиті негативні почуття (помста);
- надмірне захоплення телебаченням, комп'ютером;
- хронічна перевтома.

Ряд авторів (Г. Бреслав, Р. Кратчфілд, Н. Левінсон та ін.) зазначають, що над агресивними проявами можливий контроль, пов'язаний з процесом соціалізації. Очевидно, що кожний агресивний акт має певний привід і здійснюється в якійсь конкретній ситуації. Щоб краще зрозуміти причини й мету агресивної поведінки, потрібно подивитися, у яких ситуаціях, тобто коли й навіщо діти поведуться агресивно.

На розвиток агресивної поведінки у дошкільному віці також може впливати сімейне виховання. Автори, що займаються цією проблемою відводять важливу роль ранньому досвіду виховання дитини в конкретному культурному середовищі, сімейним традиціям і емоційному фоні відносин батьків до дитини.

М. Мід [4], вивчаючи примітивні співтовариства, зробила дуже цікаві спостереження. У тих співтовариствах, де дитина має негативний досвід, як правило, формуються негативні риси особи. Зокрема, стиль взаємодії з дорослими зводиться до наступного: мати рано відлучає дитину від грудей, надовго йде працювати, спілкування з матір'ю стає нечастим. Подальше виховання залишається достатньо суворим: в основному, використовуються часті покарання, ворожість дітей по відношенню один до одного не викликає у дорослих засудження. У результаті, формуються такі якості як тривожність, підозрілість, сильна агресивність, егоїзм і жорстокість.

О.О. Бодальов [1] вважає, що оцінка дитиною іншої людини і його дій є простим повторенням оцінки авторитетним для дитини дорослим. Звідси батьки є еталоном, за яким діти звіряють і будують свою поведінку.

Передаючи соціально корисний досвід, батьки, деколи, передають і негативні його сторони, що є дуже емоційно зарядженим «керівництвом до дії». Не маючи свого особистого досвіду, дитина не в

зможі співвіднести правильність нав'язаних моделей поведінки з об'єктивною реальністю.

Самі ж батьки, як помітив Берон Р. [2], завжди задоволені, хоча можуть і не показувати вигляду, коли діти їх наслідують, хай навіть в найпоганішому відношенні.

Таким чином, спираючись на отримані дані, можна зазначити, що на соціалізацію агресії мають вплив два основні чинники: зразок відносин і поведінки батьків; характер підкріплення агресивної поведінки з боку навколишніх.

Зокрема, був встановлений зв'язок між батьківським покаранням і агресією у дітей. Батьки часто по-різному реагують на агресивну поведінку дітей залежно від того, чи направлене воно на них або однолітків (І.А.Фурманов).

Р. Берон, Д. Річардсон також вказують на залежність між практикою сімейного керівництва і агресивною поведінкою у дітей, яка зосередилася на характері і суворості покарань, а також на контролі батьками поведінки дітей. Загалом і в цілому виявлено, що жорстокі покарання пов'язані з відносно високим рівнем агресивності у дітей, а недостатній контроль і нагляд за дітьми корелює з високим рівнем асоціальності і агресивною поведінкою.

Л. Берковиц, Р. Сірс, Е. Маккобі, К. Левін у своїх дослідженнях також виявили два головні чинники, що визначають можливий розвиток агресивності в поведінці дитини: поблажливість, тобто ступінь готовності батьків прощати вчинки, розуміти і приймати дитину; суворість покарання батьками агресивним проявів дитини.

Якнайменше агресивні ті діти, батьки яких не були схильні ні до поблажливості, ні до покарання. Їх позиція – у засудженні агресії і доведенні цього до зведення дитини, але без строгих покарань у разі провини. Батьки агресивніших дітей поводитися так, як ніби будь-яка

їх поведінка пристойна, не роблячи своє відношення до агресії яснішим. Проте, коли дитина скоювала провину, він був строго покараний. Послідовна суворість батьків може привести до придушення агресивних імпульсів у присутності батьків, але поза домом вона поводитиметься ще агресивніше. Крім того, схильний до тілесного покарання батько, хоча і ненавмисно, подає дитині приклад агресивної поведінки (А. Бандура).

Дитина, в цьому випадку, робить висновок, що агресія по відношенню до оточуючих допустима, але жертву завжди потрібно вибирати менше і слабкіше за себе. Він визнає, що фізична агресія – засіб дії на людей і контролю над ними, і вдаватиметься до нього при спілкуванні з іншими дітьми. Якщо покарання дуже порушує і турбує дітей, вони можуть забути причину, що породила подібні дії батьків.

Фактично стратегія соціалізації в цьому випадку заважає засвоєнню правил прийнятної поведінки, тобто після суворого покарання дитина розсерджена або засмучена. Він через біль може забути, за що його покарали.

І, нарешті, діти, що змінили свою поведінку в результаті такої сильної дії, швидше за все не зроблять норми, які їм намагаються прищепити, своїми внутрішніми цінностями. Тобто вони покораються тільки до тих пір, поки за їх поведінкою спостерігають.

Отже, формування агресивних тенденцій у дітей відбувається декількома шляхами: батьки заохочують агресивність в своїх дітях безпосередньо, або показують приклад (модель) відповідної поведінки по відношенню до інших і навколишньому середовищу; батьки карають дітей за прояв агресивності.

З досліджень видно, що батьки, які дуже рідко пригнічують агресивність у своїх дітей, виховують в дитині надмірну агресивність; батьки, які не карають своїх дітей за прояв агресивності, найімовірніше,

виховують в них надмірну агресивність; батькам, які обмежують агресивність своїх дітей, як правило, вдається виховати уміння володіти собою в ситуаціях, що провокують агресивну поведінку.

Ведучи мову про відносини «Батьки-Дитина», ми говоримо про взаємовідношення між ними і про положення, яке займає дитина в сім'ї. Як відзначають деякі вчені у своїх дослідженнях, якщо у дитини (незалежно від того, до якої вікової групи вона належить) погані відносини з одним чи обома батьками, або вона відчуває, що її вважають ні на що не здатною, не відчуває батьківської підтримки, вона може бути втягнутою в злочинну діяльність, а може "зривати зло" на інших дітей, демонструючи агресивну поведінку.

Насамкінець можна зробити висновок, що агресивні діти, як правило, зростають в сім'ях, де дистанція між батьками і дітьми величезна, де мало цікавляться розвитком дітей, де не вистачає тепла і ласки, відношення до прояву дитячої агресивності байдуже або поблажливе, де в якості дисциплінарних дій замість турботи і терплячого пояснення віддають перевагу силовим методам, особливо фізичним покаранням.

Як зазначають ряд психологів (Ю. Аландаренко, М. Алод, П. Бейкер, Т. Білоус, Л. Пасечник, Т. Прищепа та ін.) агресивною дитину можна назвати тоді, коли вона:

1. Часто втрачає контроль над собою.
2. Часто сперечається, лається з дорослими.
3. Часто відмовляється виконувати правила.
4. Часто спеціально дратує людей.
5. Часто винить інші у своїх помилках.
6. Часто гнівається й відмовляється зробити що-небудь.
7. Часто заздрісна, мстива.

8. Чутлива, дуже швидко реагує на різні дії навколишніх (дітей і дорослих), які нерідко дратують її.

Безумовно, при оцінці агресивності дитини особливу увагу слід приділяти синдромам, що описують ворожість стосовно дорослих, дітей і недоліків у знаннях соціальних норм поведінки таких як: не штовхатися, не вживати лайливих слів по відношенню до інших, не принижувати гідність інших, не залякувати, не бити, не кусати, не смикати за волосся, не дряпатися тощо.

Дитяча активність найчастіше проявляється в зовнішньому плані в поведінці й включає емоційні реакції, вербальні (слова) і невербальні (жести, міміка) реакції та вчинки. Разом з тим внутрішній план теж має чимале значення — це стосується в першу чергу психологічних захистів. В одних це бунтарство, в інших — мовлення у відповідь, у третіх — сльози, четверті — не звертають увагу на кривдника тощо.

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив зробити висновок про те, що агресія виступає гальмом самореалізації індивіда, оскільки спрямована на руйнування та пригнічення розвитку його позитивних якостей та сприяє деструктивним взаємовідношенням особистості із навколишнім. А особливо деструктивні зміни помітні у середовищі дошкільників, котрі ще не мають достатнього досвіду у комунікативному процесі.

Агресивні прояви дітей різного віку обумовлюються різними причинами. У ході дослідження були встановлені можливі зв'язки тієї чи іншої форми агресивності з психологічною ситуацією в родині, у групі дитячого садка та можливі її прояви у поведінці дитини. Так схильність до вербальної агресії у поведінці проявляється таким чином: наполягає на чомусь так, що інших це дратує, негативне ставлення до однолітків, плач, навмисно намагається влаштувати конфлікт.

Джерелом підкріплення агресії бути така ситуація у сім'ї: сила, активність, вербальна агресія, впертість порушення в сфері спілкування, пасивність, депресія, негативне ставлення до меншого брата чи сестри, гіперопіка, конфронтація у родині, бажання бути сильним; схильність до невротичної агресії помітна у негативному ставленні до однолітків, бажанні образити однолітків, проявляється у вигляді плачу, прагненні зробити все навпаки, бійках.

Список використаних джерел:

1. Агрессия у детей и подростков: Учебн. пособие / Под ред. Н.М. Платоновой. – СПб.: Речь, 2004. – 336 с.
2. Бэрон Р. Агрессия: [учеб.-метод. пособ. для студ. и аспирантов психол. факульт.] / Р. Бэрон, Д. Ричардсон. – СПб.: Питер, 2007 – 336 с.
3. Дошкільна освіта: словник-довідник: понад 1000 термінів, понять та назв/ упор. К.Л. Крутой, О.О. Фунтікова. – Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2010. – 324 с.
4. Мид М. Развитие ребенка. / М. Мид – М.: Педагогика., 1968.- 432 с.
5. Пасечник Л. Агрессивное поведение дошкольника / Л. Пасечник // Дошкольное воспитание. - № 5. – 2008. – С. 73-78.
6. Прищепа Т. Агрессивна дитина / Т. Прищепа // Психолог. – № 10. – 2008. – С. 18-20.
7. Хоменко Г. Агресивність підлітків: причини, профілактика, корекція. Міський семінар для психологів / Г. Хоменко // Психолог. - № 35. – 2009. – С. 17-23.

Сіренко О.В.

вихователь ПДНЗ (ясла-садок) № 12 «Ведмежатко»

Гришко О.І.

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри початкової і дошкільної освіти
ПНПУ імені В.Г. Короленка*

КЛУБ МАЛЕНЬКИХ ШАХІСТІВ

У статті описується досвід роботи вихователя дошкільного навчального закладу, який впроваджує в практику сучасного ДНЗ одну із освітніх ліній Базового компонента дошкільної освіти «Шахи», пропонуються авторські матеріали, методичні рекомендації на допомогу вихователям, керівникам гуртків із шахів.

Ключові слова: фігура, шахи, шахи для дитини, шахова дошка (шахівниця).